

SECTION 10. ACTUAL PROBLEMS OF MODERN SOCIETY

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-079-7-19>

ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ОСМИСЛЕННЯ КРИЗ У СУСПІЛЬСТВІ

Павлов В. Л.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій*

Савельєва М. Ю.

*доктор філософських наук,
професор*

Суходуб Т. Д.

*кандидат філософських наук,
доцент
Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Розвиток суспільства – складний процес, в якому внутрішньо взаємопов’язані стабільність та мінливість, наступність та її переривання, прогрес та регрес, шлях еволюційних змін та революційні перетворення, періоди економічного і соціального зростання та різноманітні кризи. Останні займають особливе місце у функціонуванні соціуму і потребують серйозного осмислення. Кризи у всій різноманітності їх проявів (економічні, політичні, релігійні, моральні, воєнні та ін.) – невід’ємна складова людського буття. Жоден суб’єкт – від соціуму в цілому до кожного конкретного індивіда – не здатний уникнути «зустрічі» з цим явищем. В одних ситуаціях криза має недовготривалий період існування і завершується успішним її подоланням, в інших заявляє про себе тривалий час і закінчується негативними, а то і трагічними наслідками для суб’єкта. Іноді її можна передбачити, спрогнозувати, навіть не допустити виникнення. Водночас багато криз стають для людей неочікуваною несподіванкою.

«Сутнісною ознакою кризи виступає вичерпаність можливостей функціонування системи на основі апробованих засад. Криза виникає тоді, коли певна система (індивід, колектив, пізнавальна чи світоглядна парадигма, соціальний інститут, сфера природи тощо) демонструє

неможливість продуктивно функціонувати, використовуючи свій традиційний потенціал. Це ситуація, в якій все, що забезпечувало об'єкту безболісний розвиток, не тільки перестає приносити бажані результати, а й деструктивно впливає на нього, робить нездатним до сходження на новий, більш високий ступінь» [1, с. 15–16].

З позицій філософії та науки надто важливим є обґрунтований вибір методологічних засад дослідження феномену кризи, в тому числі кризових ситуацій у соціумі. Аналіз літератури свідчить про плюралізм поглядів фахівців на причини виникнення і функціонування криз у суспільстві. Базовою основою такого плюралізму виступає різне розуміння логіки буття цієї області об'єктивної реальності. Можна виділити щонайменше *три підходи* до трактування змін, що відбуваються у суспільстві. Йдеться про так звані *типи соціальної динаміки: циклічну (коловидну), лінійну, спіралевидну*. Кожен з цих типів має своїх прихильників і представлений різними вченнями, концепціями, теоріями.

В контексті *циклічної динаміки* суспільство розглядається як система, зміни в якій умовно можна зобразити у вигляді замкненого кола: вони мають початок, вершину прояву і поступове згортання, тобто відбуваються циклічно. Після завершення одного циклу з'являється новий, який, пройшовши означені стадії, створює умови для формування наступного циклу і т. д. Хоча в суспільстві багато змін дійсно вирізняються циклічністю (зростання і падіння темпів економічного розвитку; коливання курсів грошових одиниць; зміни, пов'язані з приходом і відстороненням від влади різних політичних сил тощо), в методологічному плані такий підхід має виражений метафізичний характер. З його позицій важко пояснювати причини і механізм виникнення нового та функціонування суспільних законів. Сказане безпосередньо стосується і різноманітних криз, особливо тих, які з певною послідовністю заявляють про себе у різних циклах одних і тих же сфер соціуму (економіці, політиці, праві, міждержавних відносинах, сімейних стосунках та ін.). Якщо кризи повторюються, це свідчить про іманентну присутність у системі чинників, які не зникають після завершення циклу, а продовжують зберігати свій вплив у нових умовах. В рамках методології циклічності логічним буде висновок, що завершення кожного циклу є наслідком низки кризових явищ, які обов'язково з'являються у відповідних сферах соціуму і не піддаються подоланню. В протилежному випадку цикл не завершився б, а продовжував власне існування. Ідея циклічності з різною мірою змістовної наповненості присутня у творчості італійського економіста В. Парето, німецького філософа О. Шпенглера, російського соціолога П. Сорокіна, англійського історика А. Тойнбі та ін.

Лінійна динаміка – втілення думки, відповідно до якої функціонування суспільства умовно зображається у вигляді прямої лінії, що може мати трояку спрямованість: горизонтальну, прогресивну і регресивну. Даний тип динаміки пояснюється існуванням доволі жорстких причинно-наслідкових зв'язків. Кожен наступний етап суспільного поступу детермінується змінами, які відбулись раніше. Акцент робиться на необхідності, а доля випадковості мінімізується, а то і зводиться до нуля. Зрозуміло, що кризи при даному підході – не випадковість, а обов'язкова складова суспільного життя. Методологічно означена динаміка позбавлена всезагальності. Межі використання такого підходу обмежені конкретними просторовими та часовими параметрами. Адже соціум в цілому (як цивілізація і його конкретні прояви) не функціонує постійно у лінійному вимірі. Водночас існує безліч прикладів локального прояву трьох вищеназваних варіантів змін. Наприклад, Китай до останнього часу впродовж багатьох років демонстрував стійку прогресивну тенденцію економічного розвитку. На жаль, у світі вже не одне десятиліття спостерігається регресивна спрямованість у сфері екології. Горизонтальна динаміка – безліч «заморожених» на планеті конфліктів воєнного, етнічного, релігійного змісту. Останні – ніщо інше, як кризовий стан у стосунках між державами, конфесіями, етносами, з якого важко, а у низці випадків взагалі неможливо знайти вихід. Тут криза стала своєрідною «нормою» життя людей, що суперечить і здоровому глузду, і цінностям гуманізму. Значний внесок в обґрунтування положень лінійної динаміки внесли англійський філософ Г. Спенсер, французький філософ Е. Дюркгейм, американські соціологи Т. Парсонс та Н. Смелзер та ін.

Досить поширеною у філософії і науці є концепція *спіралевидної динаміки*. Вона долає недоліки базових положень динамік, розглянутих вище, і дозволяє подивитись на суспільство як на складний процес, у якому мають місце зміни не тільки циклічного і лінійного характеру, а й відхилення від стратегічної лінії розвитку, повернення назад, єдність прогресу і регресу, жорстка детермінація і свобода волі, складний взаємозв'язок необхідності і випадковості та ін. Її базові установки – подолання старого новим, регресивного прогресивним, діалектичне заперечення, взаємодія об'єктивного і суб'єктивного. Маючи сильні і слабкі сторони, концепція спіралевидної динаміки не тільки діалектично інтегрує окремі (кращі) положення двох інших динамік, а й піднімає осмислення суспільних процесів на якісно новий рівень. Хоча вона частково і використовує уявлення про лінійність та циклічність змін, не абсолютизує їх, а критично інтерпретує, показує діалектичний зв'язок різних циклів та присутність в лінійних змінах того, що спонукає лінію трансформуватись у спіраль. Остання – це синтез кола та лінії.

В рамках спіральної динаміки багато в чому нове пояснення отримує феномен кризи. Стає зрозумілим, що криза – не тільки вичерпаність внутрішніх можливостей об'єкта, а й умова його подальших перетворень, включення у нову систему зв'язків та відношень. Продуктивні ідеї щодо цього присутні у марксизмі, американській історичній соціології, постструктуралізмі, теорії наукових революцій американського філософа Т. Куна. На межі XIX – XX століть прийшло усвідомлення того, що криза, за умови вмілого її використання, – могутній важіль суспільного прогресу. Раніше кризові явища сприймалися людьми у переважній більшості випадків негативно. В сучасних умовах їх розглядають, з одного боку, як невід'ємну складову різноманітних трансформацій, а з іншого – як стимул до пошуку нестандартних рішень та дій. Низка теоретиків проводить думку про оздоровчий потенціал криз. В останні десятиліття суттєво змінюються частота виникнення криз у різних сферах суспільного життя (вони стають частішими), їх масштаб, тривалість існування та вплив на буття індивідів, їх різноманітних спільностей, соціуму в цілому.

Найбільше від криз потерпають країни з низьким рівнем економіки, застарілими внутрішніми конфліктами, нестабільною політичною ситуацією. Могутній вплив на кризові процеси мають явище глобалізації та протистояння основних «гравців» на економічній, військовій і політичній арені світу. Дуже часто невеликі країни стають заручниками такого протистояння. Глобалізація руйнує традиційний спосіб життя багатьох народів, насаджує невластиві їм цінності, продукує екологічні проблеми. Невипадково все частіше можна почути твердження, що сучасні люди живуть у «кризовому суспільстві».

Спостерігаються явища і процеси, які викликають серйозне занепокоєння:

- у світі постійно зменшується кількість робочих місць, що, в свою чергу, позбавляє людей надії забезпечити собі і своїм сім'ям належний рівень життя;

- небувалих масштабів набула трудова еміграція, наслідком якої є «вимивання» з багатьох країн не лише кваліфікованих спеціалістів, а й взагалі працездатних осіб. Сучасна Україна – конкретний приклад цьому;

- вікове старіння населення у значній кількості країн, особливо в Європі;

- катастрофічне погіршення екологічної ситуації, дефіцит питної води, зростання температури на планеті, зменшення площ сільськогосподарських угідь;

- постійно зростаючий розрив між багатими та бідними і відсутність реальних механізмів його подолання;

– криза духовності і деформація традиційних норм сумісного життя людей (чесності, порядності, відповідальності, справедливості, співпереживання чужого горя тощо).

– різноманітні намагання кардинально переглянути і зруйнувати базові засади традиційної сім'ї.

Література:

1. Павлов В. Л., Савельєва М. Ю., Суходуб Т. Д. Феномен кризи: погляд з позицій філософії. International scientific and practical conference «Political science, philosophy, history and sociology: development areas and trends in Ukraine and EU». – Wloclawek, Republic of Poland, October 30–31, Kuyavian University in Wloclawek, 2020. – Wloclawek: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. – С. 15–16.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-079-7-20>

ПРОЦЕС ЗЛИТТЯ ЧОЛОВІЧОГО І ЖІНОЧОГО НАЧАЛ ЯК НАБУТТЯ ЛЮДСТВОМ ЯКІСНО НОВОГО СТАНУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Тімашова В. М.

*доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління та міжнародних відносин
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Якщо підійти до явищ модернізму і постмодернізму з психологічної точки зору, то побачимо, що в основі модернізму явно простежується *чоловіче начало*, характеристиками якого є воля до влади і любов до порядку, пунктуальність і працездатність, кар'єризм та ієрархічність, прагнення домінувати тощо. Ці якості маскуліності втілюються в раціональному *Его*.

Постмодернізм, на відміну від модернізму, відрізняється характеристиками, що втілюють *жіноче начало*, такими, як емоційність, фрагментарність свідомості, суперечливість, нестабільність, чуйність, розвинена фантазія, заперечення волі, ірраціоналізм і т. п.

Прагнення маскуліної цивілізації взяти під контроль всю ойкумену шляхом створення ідеальної уніполярної ієрархічної системи неможливо в принципі, оскільки для цього вона повинна включати в себе безліч варіантів існування і розвитку й передбачити безліч факторів, що впливають ззовні, – економічних, природних, біологічних тощо.